VLEN-Nieuwsbrief

Nieuwsbrief 72 ● Jaargang 26
Nummer 1 ● Voorjaar 2014

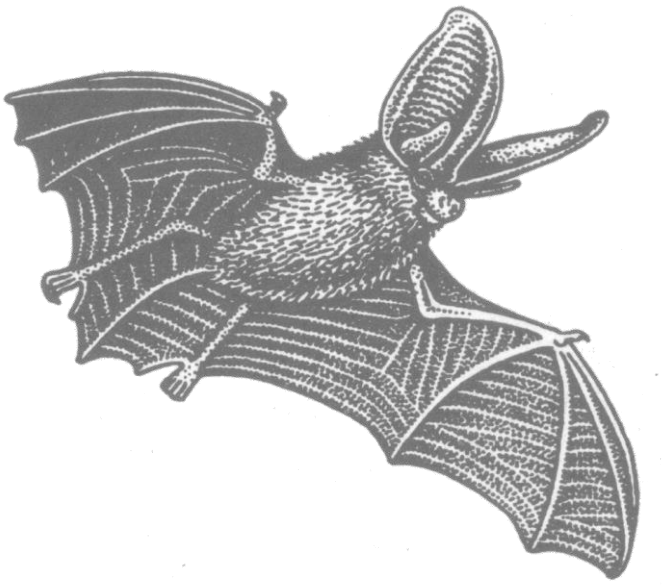

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN)

ISSN 0928-3587

Redactie:
Carolien van der Graaf, Maarten Breedveld, André de Baerdemaeker

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten, te redigeren en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Artikelen insturen:
Teksten kunnen aangeleverd worden via mail. Foto's, afbeeldingen en grafieken liefst apart via de e-mail toesturen.

E-mail: redactie@vleermuis.net

People from outside the Netherlands can subscribe to the Newsletter by sending an e-mail to leden@vleermuis.net to become a VLEN member.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks doorgegeven worden door te mailen naar: leden@vleermuis.net.

APODEMUS
field equipment

- ✓ Kostenloos leen batdetector bij defect binnen 3 jaar.
- ✓ Veel producten op voorraad.
- ✓ Gratis verzending binnen Europa.
- ✓ Verzending binnen enkele dagen (bij spoed dezelfde dag).

batdetectors, opname apparaten, zaklampen, hoofdlampen, analyse software, veerunsters, jack-plug kabels en oplaadbare batterijen

www.apodemus.eu

Inhoud

Colofon **2**

Van de redactie **4**

In memoriam Dr. Wim Bongers (1932-2014) **5**

Vooraankondiging VLEN-dag 2014: zaterdag 25 oktober **8**

Hebben laatvliegers (*Eptesicus serotinus)* een voorkeur voor daken met RBB-dakpannen? **10**

Tevredenheidsonderzoek tijdens VLEN-dag 2013 ..... **14**

Ontwikkeling van een innovatieve meettechniek voor vleermuizen in windparken **17**

Hulp gevraagd bij onderzoek naar parasieten op Nederlandse vleermuizen **20**

Leonie de Kluys en Annelies Karman trekken zich terug uit het VLEN-bestuur **22**

Korte berichten **24**

Agenda **27**

Adressen **29**

Van de redactie

De VLEN-nieuwsbrief is oorspronkelijk ontstaan tijdens het vleermuisatlas-project en toentertijd bedoeld om betrokkenen goed op de hoogte te houden van de vorderingen van het opstellen van de vleermuisatlas van Nederland. Inmiddels is de nieuwsbrief niet zo zeer meer een brief met vleermuisnieuwtjes, maar lijkt het meer en meer op een tijdschrift dat enkele keren per jaar verschijnt, en waarin informatie en kennis over vleermuizen wordt gedeeld, inclusief vorderingen van diverse onderzoeken. Echte vleermuisnieuwtjes worden vaak via andere (social) media gedeeld, zoals de Zoogmail, vleermuis.net, LinkedIn, Twitter, et cetera.
Met dit besef is de redactie aan het nadenken of een meer toepasselijke vorm en naam voor 'onze' nieuwsbrief een optie van toegevoegde waarde is. Lezers worden van harte opgeroepen om hierover mee te denken en suggesties te delen via redactie@vleermuis.net.

Papieren uitgaven van de VLEN-nieuwsbrief uit 1999 en 2000, voorzien van fraaie covertekening.

In memoriam Dr. Wim Bongers (1932-2014)

Herman Limpens

Op maandag 17 maart is Wim Bongers overleden, afgelopen vrijdag 21 maart hebben velen afscheid van hem genomen in het crematorium in Ede.

Velen van de jongere generatie in de zoogdierwereld kennen Wim vooral als een van de redacteurs van de Atlas van de Nederlandse Vleermuizen. Als 20 jarige student aan de Landbouw Hogeschool te Wageningen, heb ik Wim meer dan 30 jaar geleden leren kennen. Ik was toen zelf deel van zo'n jongere generatie, die ging leren van Wim en anderen van zijn generatie vleermuis- en zoogdieronderzoekers.

Wim werkte op dat moment als universitair hoofddocent bij de Vakgroep Natuurbeheer, van wat nu de Wageningen Universiteit is. Hij heeft in Utrecht gestudeerd en is bij de vakgroep Entomologie in Wageningen gepromoveerd. Als student bij de vleermuisonderzoeksgroep van Sluiter en van Heerdt in Utrecht had hij zelf een doctoraalvak aan de winterslaap van vleermuizen gedaan in de Limburgse Mergelgroeven. Dat onderzoek richtte zich o.a. op verplaatsingen van overwinterende vleermuizen in de loop van de winter. En sinds die tijd, tot aan afgelopen winter, is hij een actief lid geweest van de 'telgroep Utrecht', die traditioneel in de eerste dagen van januari van het nieuwe jaar de overwinterende vleermuizen in een aantal mergelgroeven telt.

Toen ik begin jaren '80 op zoek was naar een mogelijkheid om als Wageningse student met vleermuizen en specifiek met bat detectors te werken, kwam ik natuurlijk bij Wim terecht. Hij werkte bij de vakgroep natuurbeheer niet specifiek met vleermuizen, maar af en toe waren er studenten, ook van andere universiteiten, die door hem begeleid werden bij een doctoraal-onderzoek naar vleermuizen. Van bat detectors wist hij niet veel, maar hij was nieuwsgierig naar nieuwe ontwikkelingen en begeleide vooral op het punt van het formuleren van de juiste vragen en de onderzoeksopzet. Hij wist mij enthousiast en stimulerend te begeleiden bij een stageonderzoek m.b.t. het determineren en inventariseren van vleermuizen met bat detectors in Zweden. Die methode gingen we daarna in het begin van de 80'er jaren ook toepassen in het landschap van Wageningen en omgeving. Dat begon met een geleende Pettersson detector (D920) van Aldo Voûte. Van docent/student, werden Wim en ik goede vrienden, met een passie voor vleermuizen.

Op dat moment waren er hele mooie voorbeelden van atlasprojecten, bv. van SOVON, en zelfs het voorbeeld van een stichting die vanuit de Vakgroep Natuurbeheer werd opgericht, met het maken van een vlinderatlas als doel. De nieuwe methodiek en deze voorbeelden, inspireerden Wim en mij en diverse andere mensen om te proberen ook een actief vleermuis-atlasproject (VAP) op te zetten. Dat leidde in 1986 tot de oprichting van de Stichting Vleermuis-Onderzoek (SVO), waarvan Wim de voorzitter werd. Het is haast niet voor te stellen hoeveel tijd en energie Wim als vrijwilliger in SVO, het werven van fondsen en het uitvoeren van het atlasproject heeft gestopt. De methodische aanpak liet hij aan mijzelf en anderen over. Maar hij was een ervaren bestuurder/voorzitter van kleine niet commerciële organisaties met ideële doelen zoals de Muziekschool Wageningen, de Club

Actieve Niet-rokers en vele andere. Deze nieuwe stichting werd dus met verve opgepakt. Er werden plannen gemaakt en benodigde budgetten berekend of geschat, en Wim zorgde voor goed geformuleerde subsidieaanvragen. Het taalkundig redigeren van elk stukje tekst was ook helemaal zijn pakkie-an.

Figuur 1. Wim Bongers, Bandung 15 november 1932 – Ede 17 maart 2014.

Het Vleermuis Atlasproject was een groeiproject, dat stapje voor stapje werd uitgevoerd. Het zoeken naar fondsen en het aanvragen van ondersteuning, was daardoor een continu onderdeel van het werk. De Nederlandse overheid, die het project ook ging ondersteunen, deed ook alleen toezeggingen voor een jaar en soms moest er dan nog maanden op een antwoord of betaling worden gewacht. Dat leidde ook tot het oprichten van het PGO-overleg (overleg van particuliere gegevensverzameldende organisaties, zoals SVO, SOVON, de Vlinderstichting, RAVON, enzovoorts), dat nu voortleeft als de VOFF. Ook in die ontstaansgeschiedenis heeft Wim zijn voetstappen staan.

Tussen 1986 en de uiteindelijke publicatie van de vleermuis-atlas in 1997 betekende dit alles dat jaarlijks zeker 3 grotere en 5 kleinere aanvragen nodig waren. We hadden wekelijkse project-overleggen, maandelijks bestuursvergaderingen, twee of meer keer per jaar een overleg met de provinciale coördinatoren van het project, jaarlijks een VAP-dag (tegenwoordig de VLEN-dag), de Vleermuiswerkgroep Nederland werd in het leven geroepen, er werd met de PGO's vergaderd, er werd met het toenmalige ministerie van LNV overlegd enzovoorts. Op veel van die gelegenheden was Wim de voorzitter. In de eindfase van het VAP kon hij zijn hart weer ophalen aan het redigeren van teksten. Geen wonder dat hij jaren later ook weer enthousiast heeft gewerkt als redactielid van Zoogdier.
Wim heeft al die jaren, soms relatief op de achtergrond, maar met al zijn energie en enthousiasme, gevochten voor de kansen die bat detectors en het vleermuisatlasproject boden, van idee tot database en boekwerk. Zijn werk was onmisbaar voor het uiteindelijk laten stollen van het gigantische inventarisatie- en schrijfwerk van al die enthousiaste vrijwilligers in die 'Atlas van de Nederlandse vleermuizen'. We klimmen met zijn allen, in ons onderzoeks- en beschermingswerk voor vleermuizen, een ladder op. Wim is zichtbaar in een aantal van de sterkste sporten van die ladder.

Ik zal hem missen,
Herman Limpens

Vooraankondiging VLEN-dag 2014: zaterdag 25 oktober

René Janssen

Zoals gebruikelijk zal ook dit jaar de VLEN-dag plaatsvinden op de laatste zaterdag van oktober, namelijk de 25e. De VLEN-dag staat jaarlijks garant voor kruisbestuiving en uitwisseling van ideeën op het gebied van studie en bescherming van vleermuizen. Tijdens de dag zijn er voordrachten over velerlei onderwerpen en zijn er stands waar verschillende producten te zien en te koop zullen zijn.

Het programma is nog niet gereed, maar de volgende lezingen al op de agenda:

- Vleermuizen in boerenschuren
- BatLife Europe
- Ingekorven vleermuizen in Midden-Limburg
- Overzicht van vijf jaar vleermuizenopvang
- Samenvatting van de ecologie van de Laatvlieger
- Keyfactors for a succesfull population of Greater Horsehoe Bats

Kom dus allen en zet alvast deze datum in je agenda. Heb je zelf een interessant onderwerp om te delen? Geef dat vooral aan, want er is nog ruimte voor bijdragen.

Figuur 1. Een goed gevulde zaal tijdens de VLEN-dag op 24 oktober 2013 in Utrecht. Over de bevindingen van de bezoekers en het programma van de VLEN-dag 2014 is in deze nieuwsbrief meer te lezen (René Janssen).

Locatie

Ieder jaar kost het veel moeite een geschikte locatie voor de VLEN-dag te vinden. We zoeken ook dit jaar nog een locatie die liefst gratis is, midden in het land ligt en goed bereikbaar is met zowel het openbaar vervoer, als de auto. Heb je goede contacten bij een organisatie of een bedrijf die een zaal heeft waar 150 stoelen in kunnen staan, en wil je helpen de VLEN-dag dit jaar weer een succes te laten worden, laat het dan vooral weten! Nadere informatie volgt.

Summary

Janssen, R. 2014. Preannouncement VLEN day 2014: Saturday 25 october.

Like every year the VLEN day will be held on the last Saturday of october, namely october 25th. Several lectures have already been scheduled, but a call is made for additional contributors. Also, the search for a suitable location is still not over. More information is forthcoming.

Contactgegevens

René Janssen, Bestuur VLEN: vlen@vleermuis.net

Een gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) hangend in een kerkzolder in Limburg, 17 juli 2010 (G. Bakker).

Hebben laatvliegers (*Eptesicus serotinus)* een voorkeur voor daken met RBB-dakpannen?

Klarissa Nienhuys

De Vleermuiswerkgroep Groningen krijgt soms informatie over vleermuiskolonies binnen via meldingen van het publiek. Het betreft meestal kolonies in woonhuizen. In de meeste jaren krijgen we alleen meldingen over kolonies van gewone dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*), maar in 2010 kregen we acht meldingen over verblijfplaatsen van laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) in Leek (2), Noordlaren, Thesinge (2) en Grijpskerk (2) en Doezem.
Het viel ons op dat het hierbij op één na steeds daken met zogenaamde RBB-dakpannen betrof, waar de dieren vooral via de nokpan, de zogenaamde 'eindvorst', naar buiten kwamen. Sinds die tijd letten we daar we meer op en lijken laatvliegers echt een voorkeur voor dit soort daken te hebben. Zouden laatvliegers misschien een bepaald geluidsbeeld van dit soort daken kunnen onthouden?

De kolonies

Afgelopen jaren zijn in zeven dorpen in tien verschillende woningen - allemaal met RBB-dakpannen - laatvliegers aangetroffen. In tabel 1 staat een overzicht van het aantal waargenomen laatvliegers. In Leek zijn de rijtjeshuizen in een U-vorm gebouwd. Hier werden de laatvliegers jaarlijks in vergelijkbare aantallen in een woning op één van beide uiteindes van de U-vorm aangetroffen. Ook in Noordlaren keerden de laatvliegers in meerdere jaren terug in hetzelfde verblijf. In Thesinge zaten kolonies laatvliegers in twee woningen binnen 500 meter afstand van elkaar in een twee-onder-een-kapwoning en een vrijstaande woning. Eén van deze kolonies werd helaas bedreigd door onderhoudswerkzaamheden. In Grijpskerk zijn in twee twee-onder-een-kapwoningen in dezelfde straat laatvliegers aangetroffen. Tijdens het tellen van de ene kolonie werden ook uitvliegende dieren van een woning verderop in de straat waargenomen. In Doezum werden in 2010 tijdens de renovatie van de schoorsteen ongeveer tien laatvliegers aangetroffen. De jongen vielen daarbij naar binnen en de moeders verschuilden zich in huis achter kasten en achter de klok. De jongen zijn teruggeplaatst, waarna de moeders gelukkig volgden. Tot slot zijn in 2011 in Beerta en Stitswerd respectievelijk 51 en 10 uitvliegende laatvliegers geteld bij woningen met RBB-dakpannen.

RBB-dakpannen

RBB-dakpannen zijn van beton, ze zijn vrij breed en met alleen links en rechts een richel waar de volgende dakpan op aansluit. Ze zijn goedkoop en eenvoudig te leggen. Een modernere verzamelnaam is sneldekpannen. Ze verschillen duidelijk van keramische en geglazuurde dakpannen en van dakpannen die ook aan de boven- en onderkant met een speciale richel op elkaar aansluiten.
RBB-dakpannen zijn ontwikkeld en geproduceerd sinds de jaren '60 van de vorige eeuw. De productie van deze dakpannen is tegenwoordig in handen van Monier B.V. in Montfoort. Sneldekpannen worden nog steeds gebruikt; er zijn allerlei moderne varianten in de aanbieding. De oude versies lijken wat lomper en meer een uitstraling van beton te hebben dan de moderne varianten (zie het verschil tussen fig. 1 en 2).

Tabel 1. Overzicht van meldingen van kolonies laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) in provincie Groningen per locatie in relatie tot het dakpantype. *Features of reported Serotine (Eptesicus serotinus) colonies in the province of Groningen, The Netherlands.*

Locatie Location	Datum Date	Aantal Number	Dakpantype Roof tile type
Leek I	5 juni 2010	22	RBB *double-S*
Leek II	30 juni 2010	23	RBB *double-S*
	5 mei 2011	22	RBB *double-S*
Noordlaren	2010	-	RBB *double-S*
	6 juni 2013	55	RBB *double-S*
	25 april 2014	20	RBB *double-S*
Thesinge I	voor 2009	ca. 90	RBB *double-S*
	augustus 2009	10	RBB *double-S*
	mei 2010	1	RBB *double-S*
Thesinge II	21 mei 2010	38	RBB *double-S*
Grijpskerk I	7 juni 2010	14	RBB *double-S*
Grijpskerk II	7 juni 2010	ca. 2	RBB *double-S*
Doezum	1 juli 2010	ca. 10	RBB *double-S*
Beerta	28 april 2011	51	RBB *double-S*
Stitswerd	31 juli 2011	10	RBB *double-S*

Figuur 1. RBB-dakpannen (1985) van een woning met een kolonie van twintig laatvliegers. Noordlaren, april 2014 (Klarissa Nienhuys). *Double-S roof tile roof with a colony of twenty Serotines*.

Figuur 2. Een dak met moderne RBB-dakpannen van Monier BV 2014. *Modern type double-S roof tiles* (Klarissa Nienhuys).

Kenmerken kolonies

Wij vroegen ons af of de constructie van een bepaald soort dak met RBB-dakpannen soms de aanwezigheid van laatvliegers verklaart. Het gaat gewoonlijk om huizen met zijmuur als in een kindertekening: een dak met een helling van 45 graden boven een rechte muur. De 'gevelpannen' hangen ongeveer over de rand van de muur en de 'eindvorst' heeft een soort slabbetje dat over bovenste twee gevelpannen hangt (figuren 1 en 2). De afstand tussen het slabbetje en de muur is dus minstens de dikte van de overhangende gevelpan en lijkt een ruim voldoende entree voor laatvliegers te verschaffen.

Het Technisch Handboek op de website van Monier (Monier_TH_7_Vorstmodellen; www.monier.nl) laat zien dat de nokvorsten op een nokbalk rusten. Hierdoor blijft minstens tien centimeter ruimte tussen de bovenkant van de dakplaten en de binnenkant van de nokvorst uitgespaard. Als de nokbalk van ruw hout is, wat goedkoper is dan geschaafd hout, is er aan de zijkant van de nokbalk over de hele lengte van het dak ongeveer vier centimeter beschikbaar om als vleermuis aan te hangen.

Het huis in Noordlaren is in 1985 onder architectuur gebouwd en het dak is niet symmetrisch. Links van de nok is de dakhelling 45 graden en rechts 30 graden. Onder de rechterkant bevindt zich houten betimmering, vastgemaakt met horizontale latjes, waar de laatvliegers, afgaande op het gekrabbel dat in huis te horen is, ook achter hangen.

De locaties van de huizen kan ook van belang zijn. Laatvliegers verhuizen nogal eens en dan is het wellicht aantrekkelijk als er meerdere dezelfde huizen met eenzelfde oriëntatie op de zon gebouwd zijn. Zowel in Thesinge als in Grijpskerk staat een hele serie huizen naast elkaar van dezelfde twee-onder-één-kapconstructie met RBB-dakpannen. Overigens zat de tweede kolonie in Thesinge een straat verder in een vrijstaand huis, maar ook weer met dezelfde dakpannen. In Leek staan in 1972 gebouwde huizen met een meerdere-onder-een-kapconstructie in een U-vorm rond een pleintje. De twee huizen aan de uiteinden hebben

beide een RBB-eindvorst en eenzelfde oriëntatie op de zon. Elk jaar trekken de laatvliegers eerst in het ene huis en verhuizen dan na een paar weken naar de overburen.

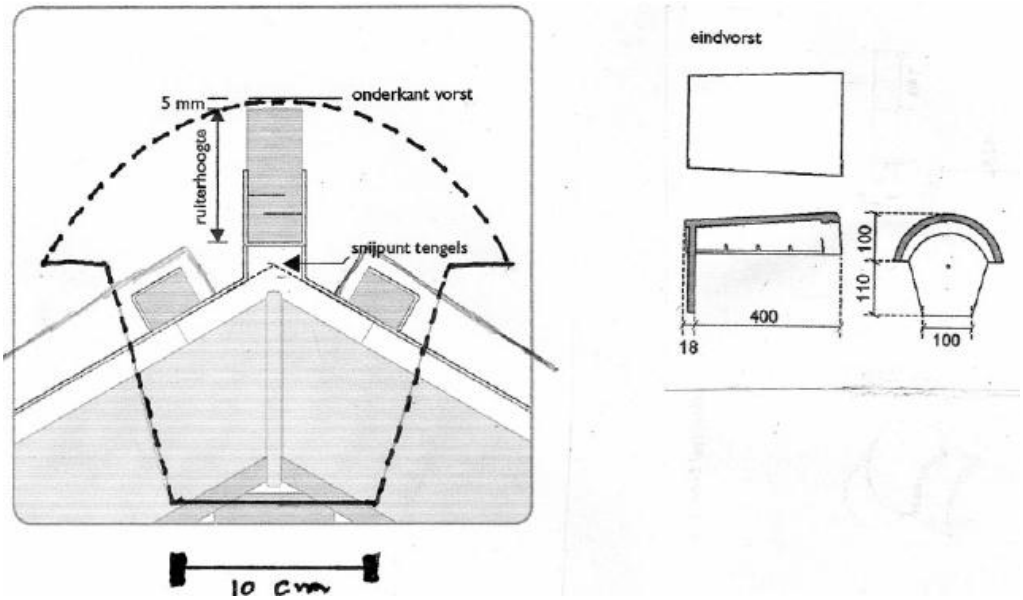

Figuur 3. Afmetingen van een eindvorst op een RBB-dak van Monier. *Size and shape of a roof ridge, used on a double-S tile roof.*

Slotoverwegingen

Voor zover wij weten is Monier is de eerste dakpanfabrikant geweest die speciale dakpannen voor gierzwaluwen en huismussen ontwikkeld heeft. Van een speciale functie van hun dakpannen voor vleermuizen was hen niets de bekend. Dat zouden de dakdekkers moeten weten. Een dak met RBB-dakpannen van 30 tot 40 jaar oud is langzamerhand aan renovatie toe, omdat de dakpannen dan beginnen te verweren. Wij hopen dat dakdekkers dan rekening houden met laatvliegerkolonies.

Summary

Nienhuys K. 2014. Do serotines (*Eptesicus serotinus*) prefer concrete double-S roof tiles?

In the province of Groningen, the Netherlands, volunteer batworkers receive occasional reports from the public on the whereabouts of bats. The follow-up on these reports resulted in locating ten colonies of serotines, all of them in houses. A strikingly common feature was that all colonies were situated underneath sloping roofs with concrete double-S roof tiles. The characteristics of the roof tiles and de roofs are discussed. Most serotines entered or exited the roof on the front side of building, just beneath the ridge of the roof, where roofs of this type usually leave an entrance of about 10 centimetres. Although modified tiles for birds exist, no such modifications are known for bats. Renovations of rooftops can threaten serotine colonies; hence a call to inform roofers is made.

Contactgegevens:

Klarissa Nienhuys, Vleermuiswerkgroep Groningen: klnienhuys@zonnet.nl

Tevredenheidsonderzoek tijdens VLEN-dag 2013

Carolien van der Graaf

Tijdens de laatste landelijke VLEN-dag, die plaatsvond op 24 oktober 2013 in Utrecht, heeft de organisatie enquêtes onder de bezoekers uitgedeeld om meer inzicht te krijgen in de ervaringen met de VLEN-dag, Nacht van de Vleermuis en de VLEN-nieuwsbrief. Hierop hebben we 64 reacties gehad. Na toelichting van de resultaten zal ik aangeven hoe we hier als VLEN mee verder willen gaan.

VLEN-dag

De leeftijd van de deelnemers van de VLEN-dag laat zien dat naast de vertrouwde oude garde ook een nieuwe garde vleermuisliefhebbers op de VLEN-dag afkomt, hoewel het aantal jongeren beperkt blijft. Het gros van de deelnemers bezoekt de VLEN-dag (bijna) jaarlijks, maar een flink aantal mensen was er ook voor het eerst.

Tabel 1. Bevindingen bezoekersenquête ingevuld door 64 deelnemers van de VLEN-dag op 26 oktober 2013. *Results of a questionnaire among 64 responding visitors of the annual VLEN-day on 26 October 2013.*

Leeftijd Age	Aantal deelnemers number of participants
<30 jaar *year*	10
30-50 jaar *year*	27
>50 jaar *year*	25
Bezoekfrequentie Visiting frequency	Aantal deelnemers number of participants
Jaarlijks *Annual*	25
Bijna jaarlijks *nearly anual*	15
Onregelmatig *irregular*	8
Eerste keer *first time*	17
Tevredenheid locatie Satisfactory location	Aantal deelnemers number of participants
Tevreden Happy	54
Ontevreden *Unhappy*	9
Anders Otherwise	4
Betaling entree *Entrance fee*	Aantal deelnemers *number of participants*
Bereid te betalen *Willing to pay*	59
Niet bereid te betalen *Unwilling to pay*	3
Anders Otherwise	3

Over de locatie was men over het algemeen tevreden. Punten die vaker naar voren kwamen waren het beperkt aantal toiletten, de matige akoestiek van de kerk en de matige bereikbaarheid per auto (betaald parkeren). De meeste mensen zijn bereid een kleine bijdrage te leveren aan de VLEN-dag, mits het bedrag laag blijft (maximaal 10 euro).

Nacht van de Vleermuis

Ongeveer de helft van de deelnemers is actief als excursieleider, zowel tijdens als buiten de Nacht van de Vleermuis. Bijna iedereen is van mening dat op www.nachtvandevleermuis.nl ook andere vleermuisexcursies vermeld zouden mogen worden.

Tabel 2. Het aandeel vleermuisexcursieleiders onder de ondervraagden en de wens tot het gebruik van de VLEN-website. *Number of bat excursions leader among respondents and the use of the VLEN-website.*

	Ja *Yes*	Nee *No*
Excursieleider Nacht van de Vleermuis Leading excursion during Int. Bat Night	31	32
Leiding aan vleermuisexcursies Leading other bat excursions	34	23
Excursie vermelden op www.vleermuis.net? Announce bat excursions on VLEN-website?	54	3

Op de vraag welke hulp de VLEN zou kunnen bieden bij de organisatie van de Nacht van de Vleermuis kwamen de volgende reacties:

- beschikbaar stellen van folders, brochures en ander promotie- en uitdeelmateriaal (6x),
- meer aandacht in media, meer publiciteit en gebruik van sociale media (5x),
- detectors uitlenen (1x).

Daarnaast kregen we een aantal leuke tips:

- maak een voorbeeldpersbericht met goede publiciteitsfoto,
- maak een film of tekenfilm voor het Jeugdjournaal of een dergelijk programma,
- ga creatief om met het thema en combineer vleermuizen met theater, verhalen (www.opvleugels.nl),
- creëer (op de website) de mogelijkheid om een excursie bij jou in de buurt aan te vragen.

VLEN-nieuwsbrief

De frequentie van de nieuwsbrief is voldoende of mag vaker. De meerderheid van de deelnemers is tevreden over inhoud van de nieuwsbrief. Positieve reacties als informatief, interessant en gevarieerd komen naar voren.

Tabel 3. Meningen over de VLEN-Nieuwsbrief. *Opinions on the VLEN-Newsletter.*

Verschijningsfrequentie Number of issues	Frequentie Frequency
Goed Good	36
Mag vaker Not enough	16
Mag minder Too much	0
Inhoud Content	
Goed Good	23
Voldoende Agreeable	34
Matig Moderate	2
Slecht Bad	1

Daarnaast zijn er ook kritische kanttekeningen, zoals een sterke variatie in de kwaliteit van de bijdragen, de beperkte actualiteit en te weinig inhoudelijke bijdragen en onderzoek. Naast kanttekeningen worden ook diverse nuttige tips gegeven:

- schakel over op een online nieuwsbrief,
- neem meer internationale stukken in de nieuwsbrief op,
- neem meer resultaten uit onderzoek/werk van adviesbureaus op,
- benader leden en adviesbureaus actiever voor artikelen.

Reactie van het VLEN-bestuur

Het bestuur neemt in overweging een kleine bijdrage voor de VLEN-dag te gaan vragen, onder andere middels een bijdrage voor thee, koffie en broodjes. Voor studenten en scholieren zullen we hierop uitzonderingen maken om de toegankelijkheid niet te beperken. Natuurlijk gaan we daarnaast op zoek naar sponsoring.
We hebben ook meerdere reacties gekregen voor nieuwe locaties en hulp aangeboden gekregen bij het zoeken naar een locatie. Enkele deelnemers uit Groningen, Friesland en Drenthe nodigen ons uit naar het noorden te komen. Bedankt voor jullie reacties, we zullen jullie apart benaderen.

Op het moment zijn we op zoek naar een nieuwe coördinator voor de Nacht van de Vleermuis. We roepen geïnteresseerden op een e-mail te sturen aan nacht@vleermuis.net. De tips zullen we oppakken als we een nieuwe coördinator hebben. We vermelden alle excursies op www.nachtvandevleermuis.net en vragen ieder om excursies en andere activiteiten rond de nacht van de vleermuis door te geven aan nacht@vleermuis.net. De nacht van de vleermuis valt dit jaar op vrijdag 29 en zaterdag 30 augustus 2014.

In de enquête bood André de Baerdemaeker rechtstreeks zijn hulp aan. We hebben hem benaderd en hij heeft het redactieteam bij dezen versterkt. Zijn ambitie is om de VLEN-nieuwsbrief op tot een laagdrempelig vakblad voor vleermuisonderzoekers te laten groeien. Samen met André gaan we met jullie tips en opmerkingen aan de slag om de frequentie van de nieuwsbrief constant te houden, de kwaliteit te verbeteren en meer aandacht te besteden aan het werven van artikelen. Ook willen we de beschikbaarheid van losse artikelen uit de nieuwsbrief via het internet mogelijk maken, zodat gemakkelijker naar deze artikelen verwezen kan worden. Dat maakt het voor auteurs ook aantrekkelijker om in de nieuwsbrief te publiceren.

Hulp algemeen

Op de vraag om hulp in het algemeen hebben we 28 positieve reacties gehad, die varieerden van concrete punten tot het geven van excursies, het verlenen van hand- en spandiensten en het bedenken van ideeën. Bedankt allemaal! We zullen jullie zo nodig apart benaderen.

Contactgegevens

Carolien van der Graaf, Vleermuiswerkgroep Nederland: carolien@bagijnhof.nl.

Ontwikkeling van een innovatieve meettechniek voor vleermuizen in windparken

Bob Jonge Poerink

Het bereik van ultrasone recorders voor de detectie van vleermuizen, zoals Batcorders, Songmeters en Batloggers, is beperkt tot maximaal circa 25 tot 50 meter en sterk afhankelijk van de vleermuissoort die langs vliegt (Hobbs *et al.* 2011). Dit betekent dat je vanaf het maaiveld niet of nauwelijks in het onderste rotorbereik van een windturbine kunt meten. Bij een hoge luchtvochtigheid -bijvoorbeeld bij ochtendmist later in de nacht - kan het bereik van de recorders zelfs nog tot een factor 3 verder beperkt worden.

Tijdens de Conference on Wind power and Environmental impacts (CWE) die in februari 2013 in Stockholm werd gehouden, was opvallend veel aandacht voor vleermuizen. De gepresenteerde onderzoeken waren vooral gericht op het meten van vleermuisactiviteit in het kader van de ontwikkeling van windparken (CWE 2013). Meerdere onderzoeken waren gericht op het meten van vleermuizen in de hogere luchtlagen, de toekomstige gondelhoogte van de windturbine. Hierbij werden kosten noch moeite gespaard. Zo werden recorders geplaatst in een enorme hijskraan die gedurende de monitoringsperiode in een Zwitserse bergpas werd gestationeerd. Elders had men speciale masten gebouwd om de recorders op de toekomstige gondelhoogte te kunnen plaatsen. Op dat moment drong zich al snel de vraag op: kan dat niet handiger?

Geïnspireerd door de CWE conferentie en onze eigen ervaringen bij de monitoring van vleermuizen voor windparken zijn we daarom gestart met de ontwikkeling van een innovatieve techniek om vleermuizen op gondelhoogte te kunnen meten. De Provincie Groningen zorgde in het kader van het Programma Innovatief & Duurzaam MKB voor een deelfinanciering van het project.

Ontwikkelingsfase

Bij de ontwikkeling hebben we ons vooral gericht op het gebruik van akoestische versterkers. Daarbij moet worden gedacht aan het principe van ouderwetse toetervormige gehoorapparaten en parabolische richtmicrofoons. Het effect van dergelijke versterkers zit vooral in de onderdrukking van de omgevingsruis, waardoor vleermuisgeluiden beter hoorbaar worden (Rossing 2007). We hebben inmiddels verschillende typen versterkers getest, waarbij bepaalde versterkers al tijdens de eerste testrondes een positief resultaat op bleken te leveren. Om effectief op gondelhoogte te kunnen meten was echter meer nodig. Uiteindelijk werken we nu aan een combinatie van akoestische geluidsversterkers, zeer gevoelige microfoons, geluidskaarten en speciaal ontwikkelde software. De eerste testrondes met kunstmatige geluidsbronnen zijn in 2013 met positief resultaat afgerond. Dit jaar volgt de verdere optimalisatie en gaan we het systeem in de praktijk testen.

Figuur 1. De eerste testopstelling waarin verschillende typen akoestische hoorns zijn onderzocht *The first experimental installation for testing several acoustic horns* (The Fieldwork Company).

Toepassing

De door ons ontwikkelde methode zal niet alleen bruikbaar zijn in de planningsfase van een windturbinepark, maar ook voor vleermuismonitoring tijdens de exploitatie ervan. Windturbines veroorzaken vaak ultrasone en elektromagnetische storingen die de monitoring vanuit de gondel verstoren (Boonman *et al.* 2013). Ook zendapparatuur in telecommasten veroorzaken dergelijke storingen. Geheugenkaarten lopen hierdoor in korte tijd vol met stoorgeluiden en vleermuisgeluiden kunnen daardoor 'worden overschaduwd' door *noise*. Bij deze nieuwe meettechniek spelen dergelijke storingen geen rol meer, omdat de meetapparatuur niet in of nabij een windturbine hoeft te worden geplaatst. Als alles volgens plan verloopt, zal de techniek eind 2014 beschikbaar zijn voor gebruik.

Summary

Jonge Poerink, B. 2014. Development of an innovative technique for the monitoring of bats at wind power facilities.

Current techniques used for detecting bats at future and current wind power facilities have their limitations in detecting bats at altitudes beyond 50 meters from ground level. Placement of recording equipment at higher altitudes has its drawbacks in costs and recording quality. Therefore a new innovative technique is being developed using acoustic amplifiers, combined with sensitive microphones and customized software. First tests with

artificial audio sources appear promising and further tests in the field are being conducted. If all goes well, this monitoring tool will be available for use by the end of 2014.

Literatuur

- CWE 2013. Book of Abstracts – Conference on Wind Power and Environmental Impacts Stockholm 5-7 February. Naturvardsverket Rapport 6546, Stockholm.
- Boonman, M., H.J.G.A. Limpens, M.J.J. La Haye, M. van der Valk & J.C. Hartman, 2013. Protocollen vleermuisonderzoek bij windturbines. Rapport 2013.28, Zoogdiervereniging & Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Hobbs, M., M. Holderied, L. Jennings & B. S. Gillespie Hobbs 2011. The detectability of bats: a question of biology or technology. BCT National Bat Conference Abstracts.
- Rossing T.D. (2007): Handbook of Acoustics, Springer, New York.

Contactgegevens

Bob Jonge Poerink, The Fieldwork Company: bob@fieldworkcompany.nl, 050-8200485

Hulp gevraagd bij onderzoek naar parasieten op Nederlandse vleermuizen

Aleksandra Krawczyk

De laatste jaren zijn er zorgen gerezen over een groeiend aantal bij mensen gediagnosticeerde door dieren overgebrachte ziekten (zoönosen). In dit verband kijken wetenschappers niet alleen naar de invloed van biotische factoren zoals biologische diversiteit, maar proberen ze ook vast te stellen welke organismen het meest betrokken zijn bij het in stand houden van bepaalde ziekteverwekkers.

Externe parasieten als vectoren

Veel belang wordt gehecht aan het begrijpen van interacties tussen verschillende externe parasieten, gastheren en ziekteverwekkers, aangezien verschillende organismen een bijdrage kunnen leveren aan de ecologie en evolutie van een ziekte (Bown *et al.* 2008). Een breed scala aan geleedpotige vectoren voedt zich met uiteenlopende dieren en draagt daarbij een enorm aantal virus- en bacterieziektes over (Hopla *et al.* 1994). Wereldwijd bij vleermuizen vastgestelde externe parasieten zijn mijten (*Gamasida*), harde en zachte teken (*Ixodida*), vleermuisvliegen (*Diptera*) en vlooien (*Pterygota*; Imaz *et al.* 1999, Socolovschi *et al*. 2012, Piksa *et al.* 2013b). Vleermuizen zijn geschikte gastheren van bloedzuigende geleedpotigen omdat ze niet dicht behaard zijn en makkelijk bereikbare, net onder de huid liggende, grote bloedvaten hebben (Socolovschi *et al*. 2012). Bovendien is onder deze parasieten de aanwezigheid van verscheidene ziekteverwekkers geconstateerd. Zo bleken in Hongarije in Hongarije op vleermuizen aangetroffen vlooien, vleermuisvliegen en harde teken positief te zijn voor de bacterie *Bartonella* spp. (Hornok *et al*. 2012). De op vleermuizen levende teek *Argas vespertilionis,* aangetroffen op Franse vleermuizen, bleek geïnfecteerd met bacteriën van de genera *Ehrlichia*, *Rickettsia* en *Borrelia* (Socolovschi *et al*. 2012). Aangezien van sommige van deze externe vleermuisparasieten bekend is dat ze zich ook in mensen vastbijten, is het belangrijk hun eventuele rol als vectoren van zoönoseverwekkers vast te stellen.

Nederlands onderzoek

In Nederland leven 21 vleermuissoorten, waaronder sommige, zoals de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), zowel in buitenwijken als in stedencentra voorkomen (Jonker *et al.* 2010). Er is echter tot op heden geen literatuur te vinden over externe vleermuisparasieten in Nederland en hun mogelijke rol bij de overdracht van ziekteverwekkers. Daarom zet de Universiteit van Amsterdam nu een onderzoekproject op met als doel vast te stellen welke externe parasietensoorten zich met het bloed van Nederlandse vleermuizen voeden en met welke ziekteverwekkers deze parasieten zijn besmet. Deze informatie zal inzicht moeten bieden in de mogelijke rol van vleermuizen als reservoir voor zoönoseverwekkers.

Het onderzoek bestaat uit twee onderling verbonden delen. In het eerste deel worden externe parasieten ingezameld in samenwerking met opvangcentra voor gewonde vleermuizen en met organisaties die deze zoogdieren elk jaar volgen en behandelen. In het tweede deel van het onderzoek worden de ingezamelde externe parasieten aan moleculaire

analyse onderworpen ten einde een zo breed mogelijk bereik aan ziekteverwekkers op te sporen. De moleculaire analyse zal worden uitgevoerd door het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu).

Hulp gevraagd

Voor dit onderzoek ben ik op zoek naar iemand die in de komende maanden vleermuizen wil volgen en vangen en bereid is te helpen met het verzamelen van externe parasieten. Ik stel mezelf daarbij graag ter beschikking als assistent in het veld. Daarnaast zoek ik contact met vleermuisopvangcentra en mensen die gewonde vleermuizen opvangen en verzorgen. Als je interesse hebt om met mij samen te werken, stuur me dan een (Engelstalige) e-mail of bel. Alvast bedankt.

Summary

Krawczyk, A. 2014. Help wanted for research on ectoparasites on Dutch bats.

A new research project has started to establish what species of ectoparasites feed on Dutch bats and by which pathogens these ectoparasites are infected. The acquired information will provide valuable insight into reservoir competence of bats for agents of zoonotic diseases. The study will focus on collecting various ectoparasites from bats in collaboration with shelters for injured bats, and with organizations monitoring and handling these mammals annually. Subsequently, collected ectoparasites will be subjected to molecular analysis, which aims to detect a wide range of pathogens. The molecular analysis will be conducted in RIVM (National Institute of Public Health and the Environment). A call for collaboration is made.

Literatuur

- Bown K.J., Lambin X., Telford G.R., Ogden N.H., Telfer S., Woldehiwet Z. & Birtles R.J. 2008 Relative importance of *Ixodes ricinus* and *Ixodes trianguliceps* as vectors for *Anaplasma phagocytophilum* and *Babesia microti* in Field vole (*Microtus agrestis*) populations. *Appl Environ Microbiol* 74: 7118–7125
- Hopla C.E., Durden L.A. & Keirans J.E. 1994. Ectoparasites and classification. *Rev Sci Tech* 13: 985–1017
- Imaz E, Aihartza J.R. & Totorika M.J. 1999. Ectoparasites on bats (Gamasida, Ixodida, Diptera) in Biscay (N. Iberian penisula). *Miscelanea Zoològica* 22(2): 21-30
- Jonker M.N., Boer W.F.D., Kurvers R.H.J.M. & Dekker J.J.A. 2010. Foraging and public information use in common pipistrelle bats (*Pipistrellus pipistrellus*): a field experiment. *Acta Chiropterologica* 12: 197—203.
- Piksa K., Nowak-Chmura M. & Siuda K. 2013a. First case of human infestation with tick *Ixodes vespertilionis* (*Acari: Ixodidae*). *International Journal of Acarology* 39(1): 1–2.
- Piksa K., Górz A., Nowak-Chmura M. & Siuda K. 2013b. Mass occurrence of *Ixodes vespertilionis* (*Acari: Ixodidae*) in caves, on bats roosting in caves, and in a nursery colony. *International Journal of Acarology* 39(3):257-262
- Socolovschi C., Kernif T., Raoult D. & Parola P. 2012. Borrelia, Rickettsia, and Ehrlichia species in bat ticks, France, 2010. *Emerging Infectious Diseases* 18: 1966–1975.

Contactgegevens

Aleksandra Krawczyk, masterstudent Algemene Biologie, Universiteit van Amsterdam; aleksandra.krawczyk@student.uva.nl - 06-44232332

Leonie de Kluys en Annelies Karman trekken zich terug uit het VLEN-bestuur

Carolien van der Graaf

Leonie de Kluys en Annelies Karman zijn beiden gestopt met hun bestuursactiviteiten voor de VLEN en hierbij willen we hen bedanken voor hun inzet.

Leonie en ik zijn in 2006 tegelijkertijd bij het VLEN-bestuur gekomen. Leonie raakte met A-J Haarsma in gesprek bij een vleermuisstand in Diergaarde Blijdorp en het enthousiasme was er direct om het bestuur te komen versterken. Naast het verrichten van allerlei hand en spandiensten richtte Leonie zich met name op de Nacht van de Vleermuis. Zo regelde ze cadeaus voor gidsen van de nacht en sprekers van de VLEN-dag. Zelf gidst ze jaarlijks voor de nacht van de vleermuis. Haar gezin betrekt ze graag bij vleermuisactiviteiten, waardoor ze vaak met z'n allen met de jaarlijkse meervleermuistelling helpen. Al op jonge leeftijd wordt haar zoon Tom meegesleept bij het tellen en vangen van vleermuizen. Zo staat hij toevallig ook op een foto in de eerste handleiding voor het vangen van vleermuizen (Haarsma 2008). *'Dit was de mooiste dag uit mijn leven'*, riep het kleine mannetje toen enthousiast. Haar enthousiasme voor vleermuizen weet Leonie goed over te dragen. Leonie, bedankt voor je inzet!

Figuur 1. Leonie de Kluys (midden) in actie bij het tellen van uitvliegende meervleermuizen (*Myotis dasycneme*), 13 juli 2012.

Annelies is tot het VLEN-bestuur toegetreden na onze oproep in 2011 op de website www.vleermuis.net. Ze heeft Annemieke Ouwehand opgevolgd als coördinator van de

Nacht van de Vleermuis. In VLEN-nieuwsbrief 68 heeft ze zich voorgesteld samen met Niels de Zwarte en Joske Wardenaar. Daarin vertelde ze dat ze via een wintertelcursus in Utrecht gefascineerd raakte door vleermuizen. Ze is meteen enthousiast van start gegaan met het opzetten van een eigen website voor de nacht: www.nachtvandevleermuis.nl, die ze ook zelf gehost heeft.

Figuur 2. De banner van www.nachtvandevleermuis.nl. Het werk van Annelies Karman.

In het eerste jaar hebben we vrij intensief samengewerkt bij de organisatie van de nacht. Ik droeg haar de kennis uit voorgaande jaren over. We hebben samen overlegd, e-mail contact met gidsen en locaties onderhouden, contactenlijsten opgesteld en een vouwavond georganiseerd voor het versturen van folders en cadeautjes voor de gidsen. Annelies heeft een eigen bedrijf, dat gespecialiseerd is in het opzetten van een goed georganiseerde backoffice, dus het organiseren zit in haar bloed. Zo is ze ook gestart met een vernieuwd draaiboek voor de nacht. Helaas heeft ze na twee jaar inzet besloten te stoppen als coördinator. De VLEN zal de website www.nachtvandevleermuis.nl overnemen en voortzetten. We zijn weer op zoek naar een nieuwe coördinator voor de Nacht van de Vleermuis. Annelies, ook jij bedankt voor je inzet!

Literatuur

- Haarsma, A.J. (2008). Manual for Assesment of reproductive status, age and health in European Verspertilionid bats. www.vleermuis.net, Hillegom.

Contactgegevens

Carolien van der Graaf, Vleermuiswerkgroep Nederland: carolien@bagijnhof.nl.

Korte berichten

Heeft u opvallende waarnemingen, interessante weetjes of wilt u reageren op een waarneming in deze rubriek? Stuur ze door aan redactie@vleermuis.net voor plaatsing in de volgende VLEN-nieuwsbrief.

Vleermuizen en windturbines

Kennisontwikkeling rond vleermuizen en windturbines staat niet stil. Op onderstaande site staat een overzicht van recente (Nederlandse) onderzoeken, inclusief het vleermuisprotocol voor windturbines:
http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken/windenergie-op-land/milieu-en-omgeving/vleermuizen

Online *Batecho*-DVD met kenmerken vleermuisgeluiden

Wellicht al bij diverse mensen bekend, maar op onderstaande Zwitserse site is de complete Duitstalige *Batecho*-DVD met vleermuisgeluiden, sonogrammen en informatie te downloaden (1,2 GB). Voor vrijwel alle Nederlandse soorten zijn geluiden, sonogrammen en kenmerken van geluiden op basis van Schober & Grimmberger (1987), Dietz *et al.* (2007) en Skiba (2009) aanwezig. Per soort zijn ook *time expansion* geluidsfragmenten te bekijken en te beluisteren.

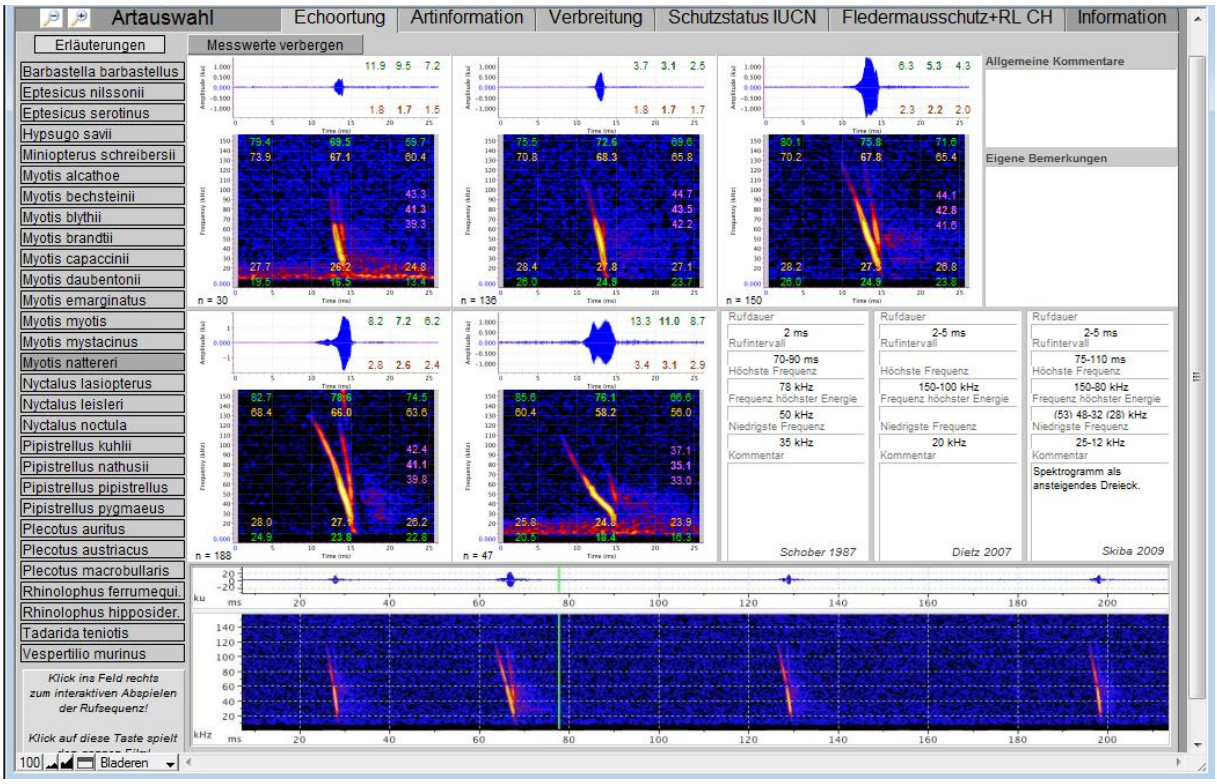

Figuur 1. Screenshot van het *Batecho programma*.

De DVD biedt een veelheid aan geluidskenmerken en waarden, die voor een korte raadpleging overigens ook uit te zetten zijn.

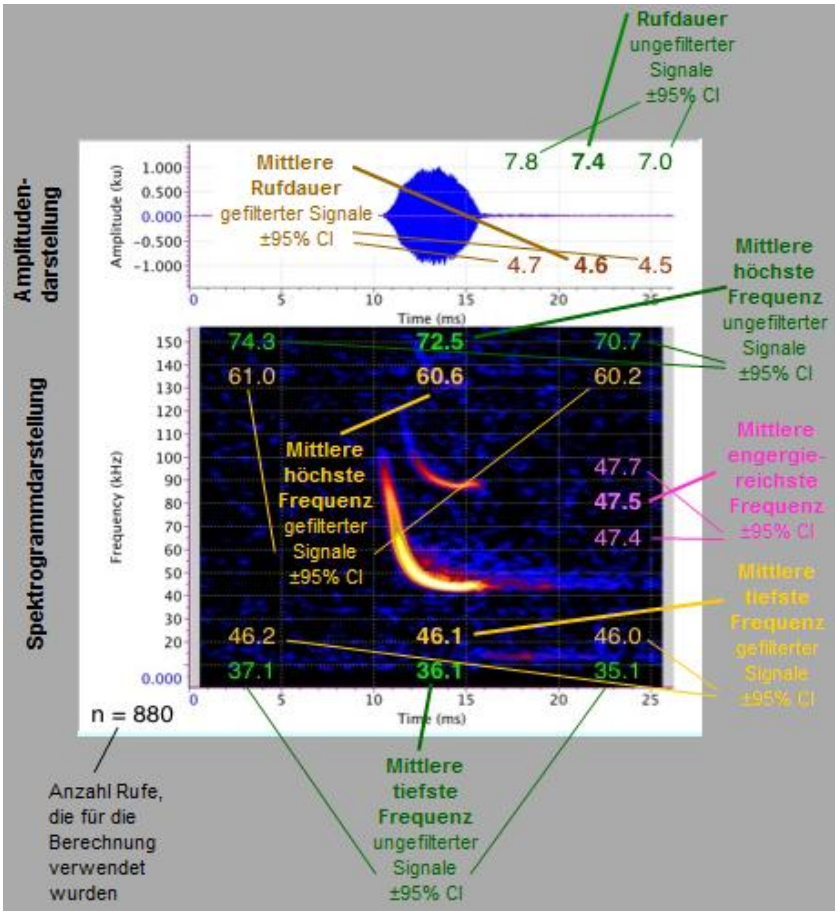

Figuur 2. Screenshot met kenmerken van vleermuisgeluiden.

De DVD is via de volgende website te downloaden:
http://www.wsl.ch/dienstleistungen/produkte/software/batecho/index_EN

Literatuur

- Dietz, C., O. von Helversen & D. Nill. 2007. Handbuch der Fledermäuse Europas und Nordwestafrikas. Kosmos, Stuttgart, Germany
- Schober, W. & E. Grimmberger. 1987. Die Fledermäuse Europas. Kosmos-Naturführer, Stuttgart, Germany.
- Skiba, R. 2009. Europäische Fledermäuse – Kennzeichen, Echoortung und Detektoranwendung. Brech, Hohenwarsleben.

Even voorstellen: André de Baerdemaeker

André maakt sinds dit (voor)jaar onderdeel uit van de redactie van de VLEN-nieuwsbrief, tezamen met Carolien van der Graaf en Maarten Breedveld. Met een paar korte vragen stellen wij André aan u voor:

Wat heb jij met vleermuizen?
Sinds 2001 heb ik in wisselende mate intensief contact met vleermuizen vanuit mijn revalidatiewerk bij opvangcentrum Vogelklas Karel Schot in Rotterdam. Tot ik in 2006 begon met inventarisatiewerk kende ik de meeste soorten alleen uit de hand. Sinds 2008 ben ik ecoloog bij Bureau Stadsnatuur.

Welke ervaring met vleermuizen zal jou altijd bijblijven?
Het agressieve gedrag van een laatvlieger waarvan wij dachten dat er sprake was van rabiës. De labuitslag bevestigde ons vermoeden later.

Hoe ben je in aanraking gekomen met de VLEN?
Geen idee meer. Mijn collega Niels de Zwarte is voorzitter geweest. Met de mensen van zoogdierwerkgroep-ZH ben ik weleens op pad geweest om bij te dragen aan vleermuiswerk. En via de Vogelklas heb ik uiteraard ook wat contacten opgedaan. De nieuwsbrief lees ik ook al jaren.

Wat wil jij met de VLEN nieuwsbrief bereiken?
De inhoud van de nieuwsbrief is de laatste nummers naar een hoger niveau geklommen. Ik denk dat de vorm nog een beetje achterblijft. Daar wil ik graag aan bijdragen zodat de nieuwsbrief een nog beter informatiemiddel wordt voor vleermuiswerkers en -liefhebbers.

Heb je andere hobby's en interesses? Wat houd je de laatste tijd erg bezig?
Ik houd mij veel bezig met werk aan (roof)vogels, bestuurswerk vogelopvang en daarnaast zomerkampen voor kinderen.

André de Baerdemaeker (midden) bij een officiële gelegenheid van de Vogelklas in Rotterdam. Rechts wethouder van Huffelen, links - op de arm - nichtje Jade. 3 juni 2012.

Agenda

Kolonies zoeken, 14 juni 2014 (vanaf 02.00 uur)
Kolonies zoeken (meervleermuis, laatvlieger, gewone dwergvleermuis) in Nieuwveen, Nieuwkoop / Noorden, Aarlanderveen, Stompwijk.
Opgeven via gerben_a@dds.nl

Meervleermuis kolonies, 20 juni 2014
Telling van alle gevonden Meervleermuis- kolonies (uitvliegers) in de omgeving van Waddinxveen, Oud-Reeuwijk, Nieuwveen, Aarlanderveen en Stompwijk.
Opgeven via gerben_a@dds.nl

Monstertocht Krimpenerwaard, 27 juni 2014
Monstertocht Krimpenerwaard waarbij vooral de laatvlieger centraal staat.
Tijdens deze monstertocht worden vanuit de auto alle langs vliegende vleermuizen genoteerd.
Opgeven via rudyvanderkuil@gmail.com

Telling vliegroutes landgoederen, 4 juli en 05 juli 2014 (ochtend)
Telling vliegroutes landgoederen naast Amsterdamse waterleidingduinen en vervolgens in de vroege ochtend van 05 juli kolonies zoeken in de Amsterdamse waterleidingduinen en Leyduin).
Opgeven via gerben_a@dds.nl

Batdetector workshop voor beginners
Werken met de Batdetector, zomer-workshop
Datum: 4 juli 2014
Tijd: vanaf 10.30 uur t/m ca. middernacht
Locatie: Golden Tulip Hotel, Doorwerth (nabij Arnhem) Gelderland
Organisatie: Bureau van de Zoogdiervereniging en Regelink Ecologie & Landschap
Contact: Secretariaat Zoogdiervereniging, info@zoogdiervereniging.nl, 024-7410500
Kosten: € 450,- p.p. excl. btw (optioneel ochtend excursie € 125,- p.p excl. btw). Slaapplaatsen dienen, indien wenselijk, door de deelnemers zelf te worden gereserveerd.
Aanmelden: via aanmeldformulier (http://www.zoogdiervereniging.nl/node/938), maximaal 20 deelnemers
Informatie: www.zoogdiervereniging.nl/cursussen

Zomerkamp 2014 Biogradska Gorna (Montenegro)
Datum: 29 juli tot 8 augustus 2014
Locatie: Nationaal park Biogradska Gora, Montenegro
Organisatie: Veldwerkgroep van de Zoogdiervereniging
Aanmelden: veldwerkgroep@zoogdiervereniging.nl
Kosten: € 250,- (exclusief de reis)
Informatie:www.zoogdiervereniging.nl/node/214

Excursie Klein Heidekamp 2014 (Gelderland)
Datum: eind september 2014, nader vast te stellen datum
Locatie: Klein Heidekamp bij Schaarsbergen, wordt na opgave meegedeeld
Organisatie: Vlegel
Aanmelden Gerhard Glas, gerhardglas@online.nl, 026 - 4432879
Informatie: www.vlegel.org

Toelichting
Op Klein Heidekamp bij Schaarsbergen bevinden zich enkele kelders waar jaarlijks meer dan 1.000 vleermuizen overwinteren. Omdat winterverblijven in de winter alleen met ontheffingen toegankelijk zijn, organiseren wij elk jaar een bezoek aan de kelders in het najaar. Er zijn dan al enkele tientallen vleermuizen aanwezig (nog niet in winterslaap), die een goed beeld geven hoe een winterverblijf met vleermuizen er in de winter uitziet.

2nd Bat House Meeting, 18 en 19 oktober 2014
After the successful first Bat House Meeting, we're pleased to announce the 2nd Bat House Meeting. The meeting will take place on 18 and 19 October 2014 in Belgium. The aim of the Bat House Meeting is to bring together professionals and volunteers from all over Europe with interest and experience in Bat Houses.
The meeting will take place in the province of Antwerp in Belgium.
Meer informatie via:
vleermuiskastensymposium@gmail.com

VLEN-dag 2014

Datum: zaterdag 25 oktober 2014
Tijd, datum en locatie nader te bepalen
Organisatie: VLEN
Aanmelden bijdragen: vlen@vleermuis.net
Informatie: www.vleermuis.net

Driedaagse cursus 'Vleermuizen en Planologie'

Datum: 4, 11 en 18 november 2014
Locatie: Radboud Universiteit, Natuurplaza (Mercator III), Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Organisatie: Bureau van de Zoogdiervereniging
Contact: Secretariaat Zoogdiervereniging, info@zoogdiervereniging.nl, 024-7410500
Kosten: 960 excl. btw
Aanmelden: via aanmeldformulier (http://www.zoogdiervereniging.nl/node/938)
Informatie: www.zoogdiervereniging.nl/cursussen

Workshop Herkenning winterslapende vleermuizen 2014 (Gelderland)

Datum: Woensdag 26 november 2014
Tijd: 20:00 uur
Locatie: nog vast te stellen
Organisatie: Vlegel
Aanmelden secretariaat@vlegel.org
Informatie: www.vlegel.org

Toelichting
Vooral met het oog op de winterinventarisaties worden in deze workshop nog eens de karakteristieken doorgenomen aan de hand waarvan de ene soort vleermuis van de andere kan worden onderscheiden. De inleider wordt nog vastgesteld.

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland

Voorzitter: Herman Bouman e-mail hermanbbouman@hotmail.com. Secretaris: Carolien van der Graaf, tel: 06-53254208, Ellekomstraat 70, 2573 XG Den Haag.

Publiciteit en Ledenadministratie: Saskia Roselaar, saskiaroselaar@hotmail.com

Overige bestuursleden: Maarten Breedveld tel: 06-23072416, Anne-Jifke Haarsma tel: 06 - 16392155, René Janssen tel: 06-45454914
Site: www.vleermuis.net
E-mail: bestuur@vleermuis.net

Zoogdiervereniging

Radboud Universiteit, Natuurplaza (Mercator III), Toernooiveld 1, tel: 024-7410500
site: www.zoogdiervereniging.nl
Winter- en zoldertellingen: Dick Bekker, e-mail: dick.bekker@zoogdiervereniging.nl
Databankbeheerder: Martijn van Oene, e-mail: martijn.vanoene@zoogdiervereniging.nl

Provinciale Werkgroepen

Friesland : Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)
Contactpersoon: John Melis, j.melis14@chello.nl

Groningen: Vleermuiswerkgroep Groningen
Contactpersoon: Klarissa Nienhuys, van Speykstraat 16, 9726 BL Groningen, 050-312 0741, e-mail: klnienhuys@zonnet.nl

Drenthe: Vleermuiswerkgroep Drenthe (VLED)
Provinciaal coördinator: Reinier Meijer, tel: 0592 - 372359, Zwartwatersweg 103, 9402 SM Assen, e-mail: vled@zoogdiervereniging.nl

Overijssel: ZWG- Overijssel
Secretariaat: p/a N & M Overijssel
Contactpersoon: Henk Mellema, tel: 06 42948903, Korenbloemstraat 114, 8013 XM Zwolle, e-mail: henkmellema@planet.nl

Vleermuiswerkgroep Deventer
Contactpersoon: Tom Dekker, Molenweg 69 7431BH Diepenveen, tel: 06 54623388, e-mail: tom@imd-ma.nl

Gelderland: VLEGEL
Secretaris: Hans Hartvelt, tel. 0318-430898, Lijsterbeslaan 7, 6721 CW Bennekom, e-mail: secretariaat@vlegel.org

Wintertellingen: Gerhard Glas, tel. 026-4432879

Flevoland:
Contactpersoon: Jeroen Reinhold, tel: 0320 - 231971, Archipel 35-44, 8224 HK Lelystad, e-mail: reinhold@landschapsbeheer.net

Noord-Holland: NOZOS
Contactpersoon: Peter van der Linden
p.vanderlinden2@chello.nl, 035-7720080
website: http://www.nozos.nl/

Gooise Vleermuiswerkgroep (GVW)
Contactpersoon: Robert Bekenkamp
e-mail: rbeke@chello.nl
website: home.zonnet.nl/myotis2/gooi.htm

Zuid-Holland: ZWG- ZH
Contactpersoon: Kees Mostert, 015-2145073
Palamedestraat74, 2612 XS Delft, info@zwgzh.nl

Utrecht: VLEU
Contactpersoon: Eric Jansen/ Bernadette van Noort, Dorpsstraat 4 6587AX Middelaar
024-8453994, bernadette.vannoort@gmail.com

Nieuw: ZOogdierenwerkgroep UTrecht (ZOUT), zoogdierenutrecht@gmail.com

Noord-Brabant: VWG-NB
Contactpersoon: Frans Hijnen / Wintertellingen: Erik Korsten (erikkorsten@gmail.com)
Kastencoördinator: Henk de Wit, 073-5321664, jfgdewit@home.nl / vleermuis.brabant@planet.nl

Vleermuisstichting Noord Brabant
Contactpersoon: Ad van Poppel, tel: 013 - 4552030, Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg

Limburg: ZWG-NHGL
Contactpersoon / monitoring: Ludy Verheggen, tel: 043 - 3641166, Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde, e-mail ludy.verheggen@vzz.nl
Wintertellingen mergelgroeven: Jos Cobben, tel: 043 - 3252776
Netwerk Klachtenafhandeling IKL: Jan Kluskens, tel: 0475 - 386430

Zeeland: ZWG- Zeeland
Contactpersoon: Nanning-Jan Honingh (tel: 0113 - 548119) Schoondijksedijk 35, 4438 AE Driewegen, e-mail:
nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl